

КРАЄЗНАВЧА МОЗАІКА

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ СОФІЇ РУСОВОЇ

Наша уславлена землячка Софія Федорівна Русова, 142-річниця від дня народження якої виповнилось 18 лютого 1998 р., належить до числа найпомітніших постатей серед українських освітян кінця ХІХ — початку ХХ ст. Сучасниця Б. Грінченка, М. Грушевського, Д. Дорошенка, М. Драгоманова, С. Єфремова, А. Кримського, О. Музиченка, І. Нечуя-Левицького, В. Прокоповича, С. Сірополка, І. Стешенка, І. Франка, П. Холодного, Я. Чепіги, С. Черкасенка, С. Шелухіна, Г. Шерстюка, І. Юцишина та багатьох інших подвижників українського національного відродження, С. Русова, працюючи на ниві просвіти, зробила вагомий внесок у розробку фундаментальних теоретико-методологічних основ української національної школи, системи освіти, національного виховання та реалізації їх на практиці.

У тяжких умовах нищення всього українства за часів царизму і тотальної русифікації українського народу в період більшовизму С. Русова своєю теоретичною і практичною діяльністю відкривала нові магістральні шляхи розвитку рідної української школи, освіти, виховання, піднімаючи вітчизняну педагогічну теорію до рівня європейського і світового зразків.

Поставивши у центрі своєї педагогічної концепції людину з її конкретними здібностями, можливостями, потребами і прагненнями, С. Русова мету і завдання виховання вбачала у тому, щоб «виробити людину з широким розумінням своїх громадянських обов'язків, з незалежним, високо розвинутим розумом, братерським почуттям до всіх людей, людину, здатну до роботи». Тому найважливішими соціально-педагогічними завданнями школи, сім'ї, громадськості є: 1) «допомогти вільній еволюції духовних і фізичних сил дитини»; 2) «привчити до життя, розуміти його, знайти в ньому своє місце»; 3) «ввести індивідуум (учня) в кооперативні зносини з соціальним оточенням так, щоб завше ці зносини були правдивими, шляхетними і плодючими як для індивідуума, так і для громадянства». Крім того, в українській молоді потрібно виховувати високий інтелектуальний, духовний і моральний ідеал, який являє собою «те найкраще, що кожний народ проніс протягом віків культурного існування, за що він боровся, що постійно змагався покласти як підвалину свого народного (громадського) життя».

Успішно вирішувати ці завдання покликана рідна українська національна школа, добре продумана й організована система національного виховання. Під ним С. Русова розуміла таке виховання, яке ґрунтується на природі дитини, враховує її індивідуальні і національні особливості, забезпечує гармонійну єдність розвитку особистості з фізичним, моральним і духовним розвитком нації. Воно здійснюється в душі нації, її мови, культури, історії, звичаїв, обрядів, духовної творчості та ін. Правильно поставлене національне виховання забезпечує високу духовність особистості, патріотизм і моральність, а також бажання і потребу ознайомлення з досягненнями в галузі науки, культури, історії, літератури, мистецтва та ін. інших народів світу, повагу і шану до культурних і національних здобутків інших націй і народів. А це приводить не до вузького відокремлення, націоналізму чи шовінізму, як стверджували опоненти С. Русової, а до єднання й порозуміння між народами й націями усього світу у боротьбі за мир, волю, незалежність.

Українська національна школа, за С. Русовою, — це школа рідної мови, гуманна й демократична, у якій вся структура, вся система, мета й завдання, зміст і методи, принципи, форми, шляхи і засоби навчання й виховання, сам дух школи пронизані ідеєю українства, забезпечення вільного всебічного і гармонійного розвитку особистості дитини. Нова українська школа повинна бути доступною для всіх, навчання у ній мусить вестись рідною мовою; вона повинна забезпечувати ґрунтовні знання з загальноосвітніх предметів, високий інтелектуальний, моральний, естетичний і фізи-

ний розвиток, виховання працею. У новій школі мусить панувати жвавий, життєрадісний настрій, між учнями й учителями — дружні, товариські стосунки, розвиватися гуманні почуття до людей і всього живого. Нехай учнів оточує все рідне, близьке, знайоме, «на стіні нашої майбутньої колись рідної школи висить портрет великого апостола правди й науки Тараса Шевченка, на вікнах стоять квіти, на стінах висять рушники з рідним вишиванням, хай сама школа нагадує колишні історичні українські будівлі, хай в вікна лізуть з садка красоля й бузок», — школа, про яку мріяла С. Русова. У такій гуманній, активно-творчій школі, де й учителєві працюватиметься легко й радісно, оживе правда, виростуть справді добре виховані, розумні й корисні громадяни України, — була переконана видатна просвітителька.

І ще вчена-педагог вказувала на те, що «рідна, національна школа — це є перше політична і соціально-педагогічна вимога кожного народу, який скидає з себе ланцюги, скидає ту кригу байдужості, якою окуто було його серце за часів утисків і пригноблення його вільної думки, його національної свідомості. Тільки рідна школа може виховати громадянську свідомість почуття своєї людської гідності».

Таким чином, ми бачимо, наскільки правдиво і актуально звучать наведені нами думки і положення С. Русової. Сміємо запевнити читача, що вся багатогранна педагогічна спадщина вченої, що нараховує нині в науковому обігу близько 200 праць, своєю злободенністю і актуальністю виходить на сьогоднішній української просвіти, школи, навчання й виховання. Нині, коли ми вступили у добу українського відродження, становлення і утвердження української державності, системи освіти, школи і національного виховання, педагогічний доробок нашої відомої землячки стає особливо потрібним, бо залишається таким же сучасним, як і в період свого створення. Це не просто спадщина, а й один з діючих факторів утвердження державності, гідності, самосвідомості українського народу, становлення національної культури, школи, системи освіти. Потрібно лише весь цей творчий потенціал поставити на службу сьогоднішньому і майбутньому.

І. ЗАЙЧЕНКО.

АНТИРЕЛІГІЙНА КАМПАНІЯ 1929-1930 рр. НА НІЖИНЩИНІ

Від початку встановлення більшовицького режиму на терені України десятки років поспіль радянська влада проводила антицерковну політику, чим доводила свою тоталітарність. Атеїзм вважався принциповою засадою комуністичної ідеології, а партія бачила в релігії свого лютого ворога. Але варто нагадати, що підвалини таких «стосунків» закладалися ще в часи утворення РСДРП. Ленін у відомому листі до М. Горького від 14 листопада 1913 р. виклав партійні позиції щодо релігії цілком категорично: «Усяка релігійна ідея, всяка ідея про всякого боженьку, всяке кокетування... навіть з боженькою є найневимовніша мерзота (...) найбільш огидна «зараза». Мільйон гріхів, пакостей, насильств і зараз фізичних далеко менш небезпечні, ніж тонка, духовна, прибрана в найбільш пишні «ідейні» шати ідея боженьки (...). Усілякий, навіть (...) у благих намірах, захист або виправдання ідеї бога є виправданням реакції».¹

Однак найбільш трагічний період у житті церкви припадає на 1929—1930 рр. З перемогою Сталіна 1929 р. над іншими партійними бонзами в боротьбі за владу починається суспільний процес, названий «великим переломом». Він неминуче веде за собою «розкуркулення» та колективізацію, а, значить, падіння життєвого рівня населення. У таких умовах неймовірно важкого, безпросвітнього життя селянина церква залишалася єдиною його втіхою. Більше того, вона репрезентувала альтернативний погляд на процеси в суспільстві тому, що був офіційним.

Дана наукова розвідка, спираючись на архівні матеріали та статті в періодичній пресі, робить спробу проаналізувати хід антирелігійної кампанії 1929 р. — 1930 р. на Ніжинщині.

До 1917 р. на Чернігівщині діяло 1040 церков та 15 монастирів.² За даними дослідника С. Павленка в 1920—1930-х роках через смертельне сито антирелігійної істерії не просіялася тільки двадцята частина служителів культу, найбільш лояльних до режиму.³ Станом на кінець 1928 р. по Ніжинській окрузі налічувалося 135018 чол. віруючих,⁴ причому враховувалися як православні, так і прихильники іудаїзму, католицизму.

Великий, масований наступ на церкви розпочався восени 1929 р. і досяг свого апогею в перші три місяці 1930 р. Рутинною справою була конфіскація церковного